

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙСТРІВ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ

У статті актуалізується проблема розвитку технологічної культури майстрів виробничого навчання в системі роботи регіональної методичної служби професійно-технічної освіти в контексті позицій сталого розвитку. Констатовано, що досягнення високого рівня технологічної культури педагогів забезпечується шляхом реалізації сукупності організаційних, психолого-педагогічних та дидактичних заходів. Визначено, обґрунтовано та описано педагогічні умови, які є вагомими у підвищенні рівня технологічної культури майстрів виробничого навчання аграрного профілю: мотивація майстрів виробничого навчання до підвищення рівня технологічної культури; запровадження спецкурсу «Основи технологічної культури майстра виробничого навчання аграрного профілю»; наявність відповідного навчально-методичного забезпечення спецкурсу; використання змішаного навчання; методичний супровід стажування.

Ключові слова: умови, педагогічні умови, технологія, технологічна культура, майстер виробничого навчання аграрного профілю, мотивація, змішане навчання, стажування.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ МАСТЕРОВ ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ОБУЧЕНИЯ АГРАРНОГО ПРОФИЛЯ

В статье актуализируется проблема развития технологической культуры мастеров производственного обучения в системе работы региональной методической службы профессионально-технического образования в контексте позиций устойчивого развития. Констатируется, что достижение высокого уровня технологической культуры педагога обеспечивается путем реализации совокупности организационных, психолого-педагогических и дидактических мероприятий. Определено, обосновано и описано педагогические условия, которые являются важными в повышении уровня технологической культуры мастеров производственного обучения аграрного профиля: мотивация мастеров производственного обучения к повышению уровня технологической культуры; введение спецкурса «Основы технологической культуры мастера производственного обучения аграрного профиля»; наличие соответствующего учебно-методического обеспечения спецкурса; использование смешанного обучения; методическое сопровождение стажировки.

Ключевые слова: условия, педагогические условия, технология, технологическая культура, мастер производственного обучения аграрного профиля, мотивация, смешанное обучение, стажировка.

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF A TECHNOLOGICAL CULTURE OF MASTERS OF PRODUCTION TRAINING OF AGRARIAN PROFILE

The article actualizes the problem of technological culture of masters of production training in the system of the regional methodical service of vocational education in the context of a sustainable development. It was stated that a high level of technological culture of the teacher is provided by

implementing a set of organizational, psychological, pedagogical and didactic activities. Defined, justified and described pedagogical conditions that are significant in raising the of technological culture of a master of production training of agrarian profile: motivation masters of production training to enhance technological culture; introduction course "Fundamentals of technological culture of a master of production training of agrarian profile"; availability of appropriate training and methodological support of a special course; the use of blended learning; methodological support of traineeship.

Keywords: *conditions, pedagogical conditions, technology, technological culture, master of production training of agrarian profile, motivation, blended learning, traineeship.*

Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року задекларовано, що якісна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства [7]. Водночас, сучасні соціально-економічні умови вимагають від системи професійно-технічної освіти підготовки конкурентоспроможних фахівців, які володіють професійною мобільністю, динамічною кваліфікацією, високою професійною культурою, зорієнтованих і світоглядно, і стосовно конкретної галузі діяльності на пошук шляхів і засобів збалансованого розвитку суспільства, тобто цілісності природного оточення, економічної життєздатності та соціальної справедливості.

Це питання набуває особливої ваги при підготовці кваліфікованих робітників для аграрного виробництва, оскільки Стратегією розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року передбачено, що подальший розвиток аграрної галузі України базуватиметься на забезпеченні єдності економічних, соціальних та екологічних інтересів суспільства для стабільного забезпечення населення сільськогосподарською продукцією через запровадження найбільш продуктивних та енергоефективних засобів і технологій виробництва [11].

У контексті зміни соціально-економічного середовища формуються нові вимоги до педагогів закладів профтехосвіти аграрного профілю, зокрема майстрів виробничого навчання, які повинні мати не тільки високий рівень професійної компетентності, але й розвинені духовні і моральні цінності для виконання соціального замовлення щодо організації навчання і виховання учнів-майбутніх фахівців з врахуванням ідей сталого розвитку суспільства, вміти проектувати власну професійну діяльність на основі гуманістичних принципів освіти.

В цьому аспекті доцільно говорити саме про розвиток технологічної культури майстрів виробничого навчання аграрного профілю як інтегрального професійно-особистісного утворення, яке охоплює сукупність взаємопов'язаних професійно важливих якостей, необхідних для успішного здійснення професійно-педагогічної діяльності на основі цілепокладання, використання інноваційних педагогічних і виробничих технологій, сучасних методів пошуку вирішення технологічних завдань відповідно до концептуальних положень сталого розвитку суспільства, економіки та навколишнього середовища.

Вище зазначене актуалізує проблему розвитку технологічної культури майстра виробничого навчання аграрного профілю в системі підвищення кваліфікації, зокрема на базі обласних навчально(науково)-методичних центрів професійно-технічної освіти як закладів, які координують, здійснюють науково-методичний супровід та забезпечують розвиток професійної компетентності і педагогічної майстерності педагогів професійної школи. Тому виникає необхідність наукового дослідження педагогічних умов, що впливають на розвиток технологічної культури майстрів виробничого навчання аграрного профілю в системі роботи регіональної методичної служби.

Проблемі формування технологічної культури особистості присвячені наукові праці С.Я. Батишева, А.П. Беляєвої, П.Р. Атутова, В.О. Скакуна, В.В. Чебишевої, І.Н. Мошкової, С.Л. Малова та ін. Технологічний компонент професійно-педагогічної культури педагогів вивчався І.А. Зязюном, С.У. Гончаренком, М.М. Левіною, Н.Є. Шурковою, С.О. Сисоєвою, Н. Аловою, К. Романовою та ін.

Різні аспекти розвитку технологічної культури педагогів закладів професійно-технічної освіти розкриті у працях вітчизняних і зарубіжних вчених: розвиток технологічної культури педагогів професійно-технічних навчальних закладів художнього профілю (В.О. Радкевич), розвиток технологічної культури майстрів виробничого навчання швейної галузі (Л.О. Комісарова), технологічна культура як складова педагогічної майстерності майстра виробничого навчання

(В.І. Ковальчук), психологічний аспект формування технологічної культури майбутніх фахівців інженерно-педагогічного профілю (Р.І. Хотєєва).

Однак питання розвитку технологічної культури майстрів виробничого навчання аграрного профілю не набуло належної уваги та потребує предметного дослідження.

Мета статті полягає у визначенні і теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов розвитку технологічної культури майстрів виробничого навчання аграрного профілю у навчально(науково)-методичних центрах професійно-технічної освіти.

Науковець В.В. Олійник відстоює думку, що для того, щоб сформувати суспільство, яке навчається, потрібно створити умови для педагога, який навчається, який володіє найсучаснішими методологічними, теоретичними і методичними знаннями європейського рівня та випрацьовує суспільні міжнародні орієнтири [9, с. 11].

Розглянемо основні риси та ознаки поняття «умова». Так, у великому тлумачному словнику української мови під «умовою» розуміється необхідна обставина, яка уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяють чомусь [1, с.1506]. Умова також розглядається як філософська категорія, в якій відображаються універсальні відношення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає та існує. Завдяки наявності відповідних умов властивості речей переходять з можливості в дійсність.

Ми підтримуємо позицію О.А. Володіна та Н.Г. Бондаренко, які при дослідженні феномену «педагогічні умови» виділяють три підходи щодо трактування даного поняття. Згідно з першим підходом педагогічні умови – це сукупність будь-яких заходів педагогічного впливу і можливостей матеріально-просторового середовища. У контексті другого підходу педагогічні умови пов'язуються з проектуванням і конструюванням педагогічної системи, в якій умови виступають компонентом. З позицій третього підходу педагогічні умови – це планомірна робота щодо уточнення закономірностей як стійких зв'язків

освітнього процесу, яка забезпечує можливість перевірки результатів науково-педагогічного дослідження [2, с. 144-145].

На основі проведеного теоретичного аналізу науково-методичної літератури, ми розглядаємо педагогічні умови розвитку технологічної культури майстрів виробничого навчання аграрного профілю в навчально-методичних центрах професійно-технічної освіти як сукупність організаційно-педагогічних, психолого-педагогічних й дидактичних заходів зовнішнього і внутрішнього впливу на освітній процес з метою створення сприятливих можливостей та стимулів для ефективного розвитку сукупності професійно-важливих особистісних здібностей та якостей, професійних знань, умінь і здатностей педагога.

Шляхом експертного оцінювання визначено, що до вагомих педагогічних умов, які сприятимуть розвитку технологічної культури майстрів виробничого навчання аграрного профілю в навчально(науково)-методичних центрах професійно-технічної освіти, відносяться:

- мотивація майстрів виробничого навчання аграрного профілю до підвищення рівня технологічної культури;
- запровадження спецкурсу «Основи технологічної культури майстра виробничого навчання аграрного профілю»;
- наявність відповідного навчально-методичного забезпечення спецкурсу;
- використання змішаного навчання (Blended Learning) в системі підвищення кваліфікації майстрів виробничого навчання аграрного профілю;
- методичний супровід стажування майстрів виробничого навчання аграрного профілю.

Результативність організації процесу розвитку технологічної культури майстра виробничого навчання великою мірою залежить від розуміння мотивів його діяльності. В енциклопедії освіти мотивація розглядається як система уявлень та переконань, почуттів і переживань, в яких виражаються матеріальні й духовні, природні й культурні потреби людини, а усвідомлення потреб і

предметів, якими вони задовольняються, утворює загальний механізм мотивування діяльності [3, с. 528]. Мотив – це внутрішнє спонукання людини до діяльності з метою задоволення потреб. Мотиви – збудники діяльності, які формуються під впливом умов життя суб'єкта та визначають напрямок його активності. У ролі мотивів можуть виступати потреби та інтереси, нахили та емоції, установки та ідеали.

Дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених (В. Гладкова, І. Підласий, Г. Сазоненко, С. Сагайдак, А. Божович, Н. Кузьміна, Я. Єгошин, Е. Ільїн, П. Якобсон) довели, що мотивація є рушійною силою людської діяльності для досягнення конкретної мети, а в освітній сфері – для забезпечення її якості. Саме мотивація має сильний вплив на поведінку та діяльність будь-якого індивідуума, у тому числі, й педагогічну діяльність [8]. Як зазначає О.Комар, процес формування мотивації означає поставити педагога в такі умови і ситуації розгортання активності, де б бажані мотиви і цілі склалися та розвивалися із урахуванням і в контексті здобутого досвіду, індивідуальності, внутрішніх прагнень самого педагога [4]. Можна стверджувати, що існує органічний взаємозв'язок між мотивацією і рівнем розвиненості технологічної культури майстрів виробничого навчання.

Щоб сформувати позитивне ставлення до розвитку технологічної культури майстрів виробничого навчання, необхідно сформувати мотиви діяльності. Ми підтримуємо думку М.І. Михнюк, яка виділяє такі мотиви діяльності: суспільний мотив, який забезпечує усвідомлення потреб у суспільно значимій професійно-педагогічній діяльності, спрямованій на професійну підготовку майбутніх фахівців; мотив досягнення, суть якого полягає в потребі розвитку професійно важливих якостей і розумових здібностей; мотив до здійснення професійно-педагогічної діяльності, який спонукає педагогів вдосконалювати свої професійні знання і вміння, професійно-педагогічну майстерність [5, с. 238].

Варто зазначити, що позитивна мотивація може виникати як в ході професійно-педагогічної діяльності майстрів виробничого навчання, так і в процесі їх самоосвітньої діяльності. Реалізація цієї педагогічної умови

здійснюється через визначення потреб майстрів виробничого навчання аграрного профілю шляхом проведення діагностування та внесення на основі результатів діагностування відповідних змін у зміст, форми та методи навчання під час курсового підвищення кваліфікації та при проведенні обласних методичних заходів.

Наступною педагогічною умовою є запровадження спецкурсу «Основи технологічної культури майстрів виробничого навчання аграрного профілю» як варіативної складової курсового підвищення кваліфікації або ж як цільового курсу в системі регіональних методичних заходів.

Зміст програми курсу розроблено з врахуванням функцій них обов'язків майстрів виробничого навчання аграрного профілю та передбачає опанування таких тем: технологічна культура - основа прогресивного розвитку виробництва і суспільства; сучасні педагогічні технології; сучасні виробничі технології в аграрній галузі; екологізація агросфери та освіта сталого розвитку.

Програмою курсу передбачено як очні заняття, так і навчання в дистанційному режимі, а також виконанням кожним педагогом практичного завдання відповідно до результатів діагностування рівня його технологічної культури та індивідуальних потреб.

Опанування педагогами спецкурсу сприятиме інтеграції фахових, психолого-педагогічних, методичних знань і вмінь, педагогічних і виробничих інновацій; взаємодією із зовнішніми умовами розвитку, забезпеченням культурологічного спрямування особистості педагога з врахуванням засад сталого розвитку суспільства.

Створення відповідного навчально-методичного забезпечення до спецкурсу є наступною педагогічною умовою.

Навчально-методичне забезпечення спецкурсу включає: програму спецкурсу; електронний навчально-методичний комплекс (лекційний матеріал, відеоматеріали, інструктивно-методичні матеріали, перелік завдань для самостійної роботи, форми і види контролю знань в розрізі тем навчальної

програми), розміщений у веб-середовищі дистанційного навчання; методичну літературу; фахову літературу.

Від наявності та змістовного наповнення навчально-методичного забезпечення залежить успішність засвоєння розробленого спецкурсу. Водночас, у процесі роботи з електронним комплексом забезпечується індивідуальний темп роботи педагога, гнучка побудова змісту навчання, інтеграція різних його видів і форм, що сприяє досягненню високого рівня кінцевих результатів.

Важливою педагогічною умовою є також використання змішаного навчання (Blended Learning) при опануванні спецкурсу майстрами виробничого навчання аграрного профілю.

Blended Learning – це поєднання і взаємне доповнення двох основних освітніх форматів «викладач-слухач» (особистий освітній контакт) і «слухач-мультимедійне освітнє середовище» (самостійна робота слухача з інструментами ІКТ). Основне завдання викладача - грамотно скласти курс і розподілити навчальний матеріал. Необхідно вирішити, який матеріал буде викладатися на очних заняттях, а який опрацьовуватиметься самостійно в процесі дистанційного і онлайн навчання. Такий підхід дає можливість контролювати час, місце, темп і шлях вивчення матеріалу.

Можна виділити дві основні моделі змішаного навчання. Перший підхід розглядає поняття «змішаного навчання» у форматі навчального курсу, при якому в дистанційні курси вбудовуються активні методи навчання. У контексті другого підходу змішане навчання розглядається як модель використання розподілених інформаційно-освітніх ресурсів в очному навчанні із застосуванням елементів асинхронного й синхронного дистанційного навчання – тобто доповнююча модель, в якій он-лайн сесія є доповненням до традиційного курсу [6, с.43].

Відповідно до програми спецкурсу опанування теоретичних аспектів матеріалу відбувається під час очного навчання у форматі лекцій, тренінгів, практичних занять з використанням активних методів навчання, проектних, інформаційно-комунікаційних технологій. Опісля кожен слухач отримує індивідуальне завдання, яке він виконує самостійно у вільний від основної роботи

час. В ході дистанційного етапу навчання майстри виробничого навчання мають можливість поглибити свої знання про сучасні педагогічні технології, а також новітні виробничі технології використовуючи електронний навчально-методичний комплекс та інші інформаційні ресурси. Дистанційна платформа в змішаній моделі дозволяє також використовувати різні додаткові елементи при вивченні курсу – аудіо і відео записи, анімації та симуляції. Дана система має форум і вбудований e-mail, що дозволяє спілкуватися з колегами з дому, а також спілкуватися з викладачем і задавати всі необхідні питання.

На етапі самостійної роботи кожен майстер виробничого навчання має виконати практичне завдання – підготувати методичну розробку уроку виробничого навчання з використанням певної педагогічної та виробничої технології. Методист навчально(науково)-методичного центру професійно-технічної освіти забезпечує консультаційно-інформаційний супровід самостійної роботи майстрів виробничого навчання, перевіряє та оцінює виконане ним практичне завдання у веб-середовищі. По завершенню опанування курсу педагоги проходить тестовий контроль знань на дистанційній платформі. Тому для користування платформою педагогам потрібні мінімальні навички роботи на комп'ютері та обов'язково доступ до мережі Інтернет.

Отже, запровадження змішаного навчання безумовно є ефективною формою для підвищення рівня технологічної культури майстрів виробничого навчання, зокрема без відриву від основної діяльності. Водночас, така форма навчання вимагає створення відповідних організаційних, дидактичних умов і відповідного навчально-методичного забезпечення.

Значну роль у розвитку технологічної культури майстрів виробничого навчання аграрного профілю відіграє стажування в умовах діючого виробництва або на базі навчально-практичних центрів ПТНЗ України. Зокрема, для аграрного профілю наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2014 №1199 визначено чотири базових навчальних заклади для стажування майстрів виробничого навчання: Гущинецьке ВПУ Вінницької області, Недригайлівське ВПУ Сумської області, Лисянський професійний аграрний ліцей Черкаської

області, Сосницький професійний аграрний ліцей Чернігівської області.

Стажування як один із видів підвищення кваліфікації передбачає набуття майстром виробничого навчання практичних умінь і навичок щодо виконання обов'язків на займаній посаді шляхом вивчення й опанування новітніх виробничих технологій, сучасної техніки, обладнання, прогресивних методів організації праці, засвоєння кращого вітчизняного та зарубіжного виробничого досвіду. Періодичність стажування визначається відповідно до індивідуального плану розвитку професійної компетентності педагогічного працівника та потреб начального закладу, але не рідше одного разу на п'ять років [10].

Відповідно до Порядку підвищення кваліфікації педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів на навчально(науково)-методичні центри професійно-технічної освіти покладено функцію методичного супроводу згідно з якою регіональною методичною службою Хмельницької області проводяться наступні заходи: щорічно проводиться моніторинг стажування майстрів виробничого навчання за галузевим спрямуванням, результати якого узагальнюються в аналітичних довідках і методичних порадах; сформовано перелік активно діючих підприємств і організацій Хмельницької області, бази стажування педагогічних працівників ПТНЗ на підприємствах і установах регіону; підготовлено методичні рекомендації та надається методична допомога майстрам виробничого навчання щодо розробки програм стажування.

Водночас, стажування залишається найбільш складною проблемою в підвищенні кваліфікації у зв'язку з тим, що з одного боку виробництво та економіка держави зазнали певних трансформаційних змін, з іншого - не сформована культура соціального партнерства, взаємодії бізнесу і освіти.

Отже, для забезпечення розвитку технологічної культури майстрів виробничого навчання аграрного профілю в системі роботи регіональних методичних служб необхідно більшою мірою враховувати індивідуальні запити і потреби педагогів, забезпечувати змістовність навчання, збалансованість форм, методів і технологій навчання, розробку та оновлення відповідного навчально-методичного забезпечення, тісний взаємозв'язок з виробництвом, а визначені в

ході дослідження педагогічні умови сприятимуть підвищенню рівня технологічної культури цієї категорії педагогів. Подальші наукові розвідки будуть спрямовані на розробку моделі та методики розвитку технологічної культури майстрів виробничого навчання аграрного профілю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

2. Володин А. А., Бондаренко Н. Г. Анализ содержания понятия «организационно-педагогические условия» / А. А. Володин, Н. Г. Бондаренко // Известия Тульского государственного университета. Гуманитарные науки. – 2014. - Выпуск № 2. – С.143-152

3. Енциклопедія освіти / АПН України ; голов. ред. В. Г. Кремень ; [заст. голов. ред. О. Я. Савченко, В. П. Андрущенко]. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

4. Комар О. Психолого-педагогічні особливості дорослої людини: мотиви та бар'єри її участі в освітньому процесі (досвід Франції) / О. Комар. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uk.x-pdf.ru/5psihologiya/1554125-2-udk-1599475-374744-psihologo-pedagogichni-osoblivosti-dorosloi-lyudini-motivi-bar-ri-ii-uchasti-osvitnomu-procesi.php>

5. Михнюк М.І. Теоретичні і методичні основи розвитку професійної культури викладачів спеціальних дисциплін будівельного профілю: дис... док. пед. наук: 13.00.04 / Інститут професійно-технічної освіти НАПН України. – К., 2016. - 652 с.

6. Мохова М. Н. Активные методы в смешанном обучении в системе дополнительного педагогического образования : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Мохова Мария Николаевна. – М. : 2005. – 155 с.

7. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, схвалена Указом Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>

8. Овраменко К.Г. Мотивація педагога як умова зростання професійної компетентності / К.Г. Овраменко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lubnyosvita.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=564:2015-03-19-07-56-22&catid=36:2013-02-01-07-02-48&Itemid=58

9. Олійник В. В. Стан та перспективи модернізації системи фахового зростання педагогічних працівників України / В. В.Олійник // Освіта на Луганщині. – 2002. – №1 (16). – С. 11-14.

10. Порядок підвищення кваліфікації педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 30.04.2014 №535 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0840-14>

11. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80>

REFERENCES

1. Velykyy tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy (z dod. i dopov.) / Uklad. i holov. red. V.T. Busel. – K.; Irpin': VTF «Perun», 2005. – 1728 s.

2. Volodin A. A., Bondarenko N. G. Analiz sodержanija ponjatija «organizacionno-pedagogicheskie uslovija» / A. A. Volodin, N. G. Bondarenko // Izvestija Tul'skogo gosudarstvennogo universiteta. Gumanitarnye nauki. – 2014. - Vypusk № 2. – S.143-152

3. Entsyklopediya osvity / APN Ukrayiny ; holov. red. V. H. Kremen' ; [zast. holov. red. O. Ya. Savchenko, V. P. Andrushchenko]. – Kyyiv : Yurinkom Inter, 2008. – 1040 s.

4. Komar O. Psykholoho-pedahohichni osoblyvosti dorosloyi lyudyny: motyvy ta bar"yery yiyi uchasti v osvitn'omu protsesi (dosvid Frantsiyi) / O. Komar. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.uk.x-pdf.ru/5psihologiya/1554125-2-udk-1599475-374744-psihologo-pedagogichni-osoblivosti-dorosloi-lyudini-motivi-bar-ri-ii-uchasti-osvitnomu-protsesi.php>

5. Mykhnyuk M.I. Teoretychni i metodychni osnovy rozvytku profesiyanoi kul'tury vykladachiv spetsial'nykh dystsyplin budivel'noho profilyu: dys... dok. ped. nauk: 13.00.04 / Instytut profesiyno-tekhnichnoyi osvity NAPN Ukrainy. – K., 2016. – 652 s.
6. Mohova M. N. Aktivnye metody v smeshannom obuchenii v sisteme dopolnitel'nogo pedagogicheskogo obrazovaniya : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.08 / Mohova Marija Nikolaevna. – M. : 2005. – 155 s.
7. Natsional'na stratehiya rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku, skhvalena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 25 chervnya 2013 roku # 344/2013 [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
8. Ovramenko K.H. Motyvatsiya pedahoha yak umova zrostannya profesiyanoi kompetentnosti / K.H. Ovramenko. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://lubnyosvita.org.ua/index.php?option=tsom_tsontent&view=artitsle&id=564:2015-03-19-07-56-22&tsatid=36:2013-02-01-07-02-48&Itemid=58
9. Oliynyk V. V. Stan ta perspektyvy modernizatsiyi systemy fakhovoho zrostannya pedahohichnykh pratsivnykiv Ukrainy / V. V. Oliynyk // Osvita na Luhanshchyni. – 2002. – #1 (16). – S. 11-14.
10. Poryadok pidvyshchennya kvalifikatsiyi pedahohichnykh pratsivnykiv profesiyno-tekhnichnykh navchal'nykh zakladiv, zatverdzhenny nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 30.04.2014 #535 [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0840-14>
11. Stratehiya rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku, skhvalena rozporyadzhennyam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 zhovtnya 2013 r. # 806-r [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80>